

ANAMARIJA ŽUGIĆ BORIĆ

Nova paradigma istraživanja izvedbenih umjetnosti:

RADNA SKUPINA THEATRALIA

**Upravljanje alatima koji služe
rekonstrukciji cijele izvedbe
ili njezinih aspekata približava
istraživanje statusu samoga
događaja više negoli proizvoda ili
projekta, dok istraživanje sve više
nalikuje na sukreaciju onoga što se
istražuje – umjetnički čin.**

Izvedbene umjetnosti po svojoj su prirodi multisenzorne, u manjoj ili većoj mjeri interaktivne i, kao takve, kako će u *Uvodu u studije performansa* navesti Aleksandra Jovičić i Ana Vujanović (2007: 4), mnogo su bliže simultanom i multiperspektivnom opažanju nego onome tradicionalnom, linearno-sukcesivnom. Igrom slučaja, taj je modus opažanja blizak suvremenoj digitalnoj transformaciji cjelokupne zapadne kulture, pa tako i sve prezentnijem području digitalne humanistike. Pomak izvedbenih umjetnosti prema digitalnoj i multimedijskoj paradigmi i njezina općenita bliskost s interaktivnošću i tehnološkom obuhvatnošću novih medija logično zahtijeva nove metode i metodologije istraživanja i arhiviranja. Ovisnost o kontekstu, događaju i publici – njihova efemerna priroda – udaljava ih od starih medija, koji se zasnivaju na zaključanoj reprezentaciji neke misli te se mogu lako prenijeti u digitalnu datoteku, beskonačno multiplicirati i uglavnom nedvosmisleno arhivski opisati.

Naravno, ako govorimo o primjerima starih medija kao o produktu (primjerice, dovršen film snimljen na vrpici), a ne o procesu koji je do njega doveo (knjiga snimanja, scenografija, kostimi, službena dokumentacija i sl.).

I dok se izvedbene umjetnosti svojom dominantnom živošću [*liveness*, usp. Auslander 1999; 2008. drugo izdanje] opiru tomu da postanu, riječima teatrologa Davida Z. Saltza, rastjelovljeni digitalni podatci [*disembodied digital data*] (2013: 336), one su upravo zbog svoje multiperspektivnosti i promjenjivosti vrlo komplementarne digitalno-humanističkim pristupima. Naime, digitalni alati i baze podataka, bili to programi za rekonstrukciju izvedbe, kazališnih zgrada i gesti i pokreta glumaca ili, pak, baze podataka o radu pojedinih kazališta itd., u svakoj interakciji (!) s korisnikom, ovisno o unesenim parametrima (kontekstu), daju nove, drugačije rezultate. Ti rezultati, ovisno o vrsti alata ili odabranoj funkciji, nisu nužno nagomilani podatci, nego često i vizualne, auditivne ili tekstne reprezentacije, odnosno interpretacije. Prema teatrologinji Debra Caplan i digitalnom humanistu Tomu Sheinfeldtu, upravljanje alatima koji služe rekonstrukciji cijele izvedbe ili njezinih aspekata tako približava istraživanje statusu samoga događaja više negoli proizvoda ili projekta, dok istraživanje sve više nalikuje na sukreaciju onoga što se istražuje – na umjetnički čin (Caplan 2015: 349), a granice između discipline se zamućuju (Saltz 2013: 346). Uporaba računalne tehnologije u proučavanju, ali i stvaranju izvedbenih umjetnosti, zaključit će Saltz (2013: 346), stoga nije tek dodavanje novog alata staroj disciplini.

U raščlambi digitalno-humanističkih pristupa izvedbenim umjetnostima te njihovoj arhivističkoj i teatrološkoj obradi okušala se teatrologinja Debra Caplan (Caplan 2015: 351). Kategorije na koje se ti pristupi odnose

redom su: digitalni arhivi i digitalna izdanja, digitalni kazališni okoliš (virtualna realnost, digitalna rekonstrukcija i simulacija itd.), digitalne vizualizacije (vizualizacija uglavnom nepreglednoga broja podataka) i digitalne baze podataka (npr. o izvedbama nekoga kazališta; zasnovane na metapodatkovnim shemama). Konkretnije rečeno, s pomoću digitalnih alata moguće je, primjerice, jezično usporediti dvije varijante (ili više njih) dramskoga teksta, pripremiti ga kao digitalno izdanje prema standardu TEI (*Text Encoding Initiative*) konzorcija i opremiti ga mogućnošću dodavanja anotacija prema modelu masovne podrške (*crowdsourcing*; prikupljanje i objava informacija iz zajednice). Nadalje, podatci o tekstu, izvedbi ili kakvim drugim relevantnim dokumentima mogu se i georeferencirati (pridruživanje geografskih koordinata podatku) ili sklopiti u sistematičnu grafičku vizualizaciju; digitalno-humanističkom istraživanju publike i recepcije kazališne izvedbe pridružive su spoznaje iz kognitivne znanosti i tako dalje.

Kako su pokazala dosadašnja istraživanja takve vrste, poput projekta *Visualizing Broadway* (<https://visualizingbroadway.com/>), njihova je temeljna vrijednost u tome da sposobnošću obuhvaćanja velikih nizova podataka omogućuju spoznaju novih, teško vidljivih uzoraka i trendova – svojevrsnu ptičju perspektivu. Ti se podatci, dakako, mogu odnositi i na samu kazališnu izvedbu, zatim na proces koji joj je prethodio te ono što je nakon izvedbe ostalo kao arhivski materijal, ali i na različite aspekte ustroja i rada kazališne institucije ili događaja za koje je izvedba možda bila vezana. U projektu *Visualizing Broadway*, koji je uzet kao uspješniji primjer među drugim takvim projektima, sabrani su podaci o trajanjima pojedinih brodejskih predstava, vrstama izvedbi, odnosima različitih aktera u tome

kazalištu i sl. da bi se stvorio bogat statistički prikaz koji je ujedno neplanirano odgovorio na neka pitanja, poput rodne ravnopravnosti među zaposlenicima. No podatci o postojećim projektima, poput *Visualizing Broadway*, koji podržavaju navedene pristupe, još su uvijek raspršeni, čemu je moguće doskočiti delegiranjem institucije koja će ih okupiti na europskoj ili nekoj drugoj, široj geografskoj razini i, primjerice, izraditi i održavati njihov krovni registar. Također, takvi se projekti najčešće održavaju na nacionalnoj razini, nerijetko su ovisni o lokalnim natjecanjima i ostaju nedovršeni nakon isteka projekta. Usto, njihove baze podataka često su dostupne samo na jeziku projekta i zasnivaju se na vrlo specifičnim primjerima kazališta i vezanih podataka, pa je njihova primjenjivost na druga srodna istraživanja slaba. Drugim riječima, neodrživi su i na nacionalnoj, a pogotovo na međunarodnoj razini. Iz toga proizlaze dva velika pitanja o odnosu digitalne humanistike i teatrologije, izvedbenih umjetnosti i njihova arhiviranja: Kako stvoriti mrežu umjetnika, znanstvenika i stručnjaka zainteresiranih za to interdisciplinarno područje i omogućiti njihovu sustavnu razmjenu znanja? Kako u digitalnom okružju jednoznačno, univerzalno opisati tako razveden i efemeran fenomen kao što su izvedbene umjetnosti?

Na planu digitalno-humanističkih istraživanja izvedbenih umjetnosti, u Europi se trenutno ističu projekti ili organizacije kao što je francuski SIBMAS (The International Association of Libraries, Museums, Archives and Documentation Centres of the Performing Arts), koji je priredio bazu podataka s informacijama o zbirkama izvedbenih umjetnosti, pretraživu prema nazivu organizacije ili prema zemlji, te svake dvije godine organizira međunarodnu konferenciju o sličnoj temi. Istraživači iz istraživačkog centra ATHENA unatrag dvije godine pokrenuli su EU projekt *Performing Arts in a New Era: AI and XR Tools for Better Understanding, Preservation, Enjoyment and Accessibility*. Projekt, kako je navedeno na službenoj mrežnoj stranici, nastoji modernizirati

izvedbene umjetnosti primjenom naprednih digitalnih tehnologija od faze produkcije i pripreme preko izvedbe i recepcije do analize i interpretacije pa, između ostaloga, radi i na omogućavanju AR/VR pretraživanja pojedinih arhiva izvedbenih umjetnosti ili proizvodnji VR prostora za udaljene, *online* pokuse i izvedbe umjetnika. Švicarsko-kanadski tim IT-stručnjaka i teatrologa istodobno pokušava kreirati Wikidata bazu podataka o izvedbenim umjetnostima prema načelu *linked open data*, koje omogućuje povezivanje podataka iz najrazličitijih internetskih izvora, a kanadska udruga CAPACOA nudi radionice o savladavanju Wikidata vokabulara i načela; dvogodišnji međusektorski projekt *European Theatre Lab: Drama Goes Digital* pokušao je pružiti digitalnu strategiju za proširenje pristupa umjetnosti s pomoću digitalnih tehnologija većim državnim kazališnim institucijama kontinentalne Europe itd.

U želji da se pruži odgovor na dva navedena pitanja, kao i njihove brojne rukavce, godine 2021. službeno je osnovana međunarodna DARIAH-EU radna skupina Theatralia, začeta još 2018. u Osijeku na dvodnevnom forumu za osnivanje radne skupine posvećene teatrologiji i digitalizaciji teatralija. Theatralia je dio europskoga konzorcija DARIAH (Digitalna istraživačka infrastruktura za umjetnost i humanistiku), kojemu su upravo radne skupine jedan od temeljnih mehanizama razmjene znanja s europskom i svjetskom umjetničkom i znanstvenom zajednicom. Voditelji radne skupine od 2021. godine su Anamarija Žugić Borić (Institut za etnologiju i folkloristiku) i Tihomir Živić (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku), a 2023. Tihomira Živića zamjenjuje Cécile Chantaine-Braillon (Sveučilište u La Rochelleu). Radna je skupina najbližije povezana s Institutom za etnologiju i folkloristiku, s obzirom na to da se njezino vodstvo i financiranje nadgleda iz DARIAH-HR nacionalnoga koordinacijskog ureda pri IEF-u.

Iako se u Europi i svijetu posljednjih nekoliko godina pojavljuje sve više projekata koji

primjenjuju načela i alate digitalne humanistike na proučavanje i arhiviranje izvedbenih umjetnosti, Theatralia se ističe po tome što podjednako prepoznaje važnost njegovanja nacionalnih umjetničkih i istraživačkih zajednica i širih, međunarodnih suradnji. Nadalje se ističe izborom najrazličitijih modusa djelovanja; drugim riječima, izrazito podupire sastanke svojih članova, odnosno njihovu raspravu i usmenu razmjenu znanja, sudjeluje u organizaciji stručnih i umjetničkih radionica, organizira znanstveno-stručne skupove, stvara edukativne sadržaje za digitalne publikacije i platforme, ali i potpomaže individualni znanstveni, stručni i umjetnički rad svojih članova. Takav pristup radnoj skupini omogućuje širu perspektivu kako bi se pri izradi velikih digitalnih baza podataka i platformi mogla što kvalitetnije poštovati posebnost i raznovrsnost kultura pojedinih zemalja članica te pristupa njihovih umjetnika i znanstvenika.

U izboru tema, Theatralia obuhvaća sve teme navedene u klasifikaciji Debre Caplan, okupljajući ih u vlastitu, nešto šturiju tročlanu tematsku podjelu na digitalne tehnologije u izvedbi, digitalnu humanistiku u istraživanju izvedbenih umjetnosti te digitalno arhiviranje izvedbenih umjetnosti. Radna skupina, uz tekuće aktivnosti (koje ponajviše obuhvaćaju sastanke svih članova ili tematskih grupa), djeluje projektno, prijavama na međunarodne, ponajviše interne DARIAH-EU natječaje. Tako je netom nakon svojega službenog osnutka za razdoblje od 2021. do 2023. radna skupina prijavila i osigurala projekt *Performing Arts: Transitioning to the Digital Age* iz DARIAH-EU sredstava, koji je u radnome planu predvidio nekoliko stručnih radionica namijenjenih kazališnim umjetnicima, znanstvenicima i stručnjacima te pripremu međunarodne znanstveno-stručne konferencije.

Upravo zbog sustavno slabe komunikacije tih triju skupina već na nacionalnoj, a zatim i na međunarodnoj razini, prvi Theatralijin projekt nije imao ambiciju izgraditi ono što su, pokazalo se, svi europski teatrolozi i arhivisti

---

Alat *e-spect@tor* omogućuje bilježenje afektivnih odgovora gledatelja na predstavu uz pomoć emotikona, ali i anotaciju prijenosa uživo ili videosnimki predstava. Naravno, tema subjektivnosti, eventualne manipulativnosti i koncentracije publike u tom okviru ostaje otvorena daljnjim istraživanjima.

---

naveli kao krucijalno: univerzalni, međunarodni vokabular izvedbenih umjetnosti za njihov jednoznačni opis u digitalnim bazama podataka. Prije zahvaćanja u tako važan, a duboko zanemaren posao, valjalo je nadoknadi godinu izoliranih istraživanja i projekata, to jest prikazati dosadašnje rezultate, usporediti dosege i razmišljanja članova i pronaći zajednički jezik. Najbolji način da se to izvede bilo je organiziranje konferencije u čijem je fokusu kazališna zajednica iz Hrvatske, pružajući joj perspektivu međunarodnih aktera u digitalnoj humanistici i izvedbenim umjetnostima. No, s druge strane, pokazalo se da su međunarodni izlagači imali što naučiti o raznorodnim, autentičnim kazališnim poetikama i praksama u Hrvatskoj – od glumačkih koncepcija koje uključuju tehnologiju do oblikovanja svjetla i zvuka u kazalištu – zbog čijih su specifičnosti svakako morali preispitati poznate modele za njihovo digitalno arhiviranje, odnosno digitalnu reprezentaciju.

Iako je primarna svrha radne skupine, kao i ovoga teksta, teatrološko proučavanje i arhivska obrada izvedbenih umjetnosti s pomoću digitalne humanistike, Theatralijin projekt prepoznao je važnost istraživanja načina na koje digitalno-humanistički alati i digitalne tehnologije mogu poslužiti za kreaciju same

izvedbe, ali, kroz nju, i propitivanje statusa kazališta kao medija. Ta se preokupacija snažno odrazila u radionici „When Theatre Meets Zoom + The 'e-spect@tor' Experience“, održanoj u sklopu Theatralijine konferencije *Performing Arts: Transitioning to the Digital Age*, koju su s Theatralijom suorganizirali zagrebački Empiria teatar, Centar mladih Ribnjak i Centar za suvremenu umjetnost Dakh iz Kijeva, a vodili kazališna redateljica Iva Srnc Hamer, producent Marko Milovac, teatrologinja Cécile Chantaine Braillon i njezin tim stručnjaka, producent, redatelj i glumac Andrii Palatnyi i teatrologinja Anamarija Žugić Borić.

Adaptirajući tekst i koncepciju ukrajinske predstave #WAR_DIARY za njezinu hrvatsku izvedbu, glumci su se susreli s igranjem uživo, ali *online*, putem platforme Zoom, za publiku koja ih je pratila na ekranu u Velikoj dvorani Centra mladih Ribnjak. Dislocirani u prostoru kazališne zgrade, a istovremeno digitalno prisutni pred publikom na sceni, imali su priliku promisliti mijenja li se njihov glumački habitus pred kamerom, tako blizu, a opet daleko od same scene, zatim o kakvom je to kazalištu riječ i, još radikalnije, je li uopće riječ o kazalištu ili se takav izričaj lakše povezuje s filmskom umjetnošću. Dualnost, istodobna – poslužimo se uvodnim pojmovima – živost i rastjelovljenost glumca i njegove igre naposljetku je u postizvedbenoj plodonosnoj i dinamičnoj raspravi podjednako uznemirila i glumce i publiku još dublje potkopavajući ionako okrnjen integritet glumca i izvedbe. No radionica je uvela i jedan zanimljiv aspekt digitalne humanistike: mogućnost iskušavanja alata *e-spect@tor* koji su razvili teatrolozi, fizičari, neurolingvisti i IT-stručnjaci s nekoliko sveučilišta u Francuskoj. Taj alat omogućuje bilježenje afektivnih odgovora gledatelja na predstavu uz pomoć emotikona, ali i anotaciju prijenosa uživo ili videosnimki predstava. Na potonji način alat dobiva dodanu vrijednost jer omogućuje masovnu podršku – izravnu zabilježbu recepcije – za što kvalitetnije arhiviranje cjelokupnog konteksta izvedbe. Naravno, tema

subjektivnosti, eventualne manipulativnosti i koncentracije publike u tom okviru ostaje otvorena daljnjim istraživanjima.

Konferencija radne skupine Theatralia pod nazivom *Performing Arts: Transitioning to the Digital Age* održavala se od 15. do 17. ožujka 2023. u zagrebačkoj Vili Arko¹ te je obuhvatila dva plenarna predavanja, *Digital Theatre Studies: Crossing Perspective and Methods with Cognitive Science* Cécile Chantaine Braillon i *Offline vs/ & Online: Digital Theatre in COVID and War* Andrija Palatnyja. Prvo je predavanje predstavilo u Hrvatskoj nepoznate i konceptualno još uvijek daleke projekte koji spajaju kognitivnu znanost, teatrologiju i informatiku, dok je drugo predavanje prikazalo ukrajinske projekte koji se zasnivaju na uključivanju digitalnih tehnologija u izvedbu, osobito u kontekstu različitih društvenih kriza, posebice rata u Ukrajini i pandemije koronavirusa. Nacionalnoj zajednici iznimno je važan bio okrugli stol *Archiving and Digit(al)isation of Performing Arts in Theory and Practice*, koji je predvodila arhivistica Vlatka Lemić. Razotkrivajući nedosljednosti u opisivanju arhivskoga gradiva u digitalnom kontekstu, okrugli je stol

¹ Mjesto održavanja konferencija može zahvaliti suorganizaciji s Hrvatskim centrom – ITI na čelu s teatrologinjom i urednicom Željkom Turčinović. Uz ITI, suorganizatori konferencije bili su Institut za etnologiju i folkloristiku / DARIAH-HR, DARIAH-EU, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Partneri konferencije u njezinim aktivnostima bili su Empiria teatar, Centar mladih Ribnjak, međunarodni festival Gogolfest, Centar za suvremenu umjetnost „Dakh“, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Sveučilište u La Rochelleu, Sveučilište u Lilleu i projekt *L'ecole du Spectateur*. Članovi Programskog odbora bili su: Anamarija Žugić Borić (Institut za etnologiju i folkloristiku / DARIAH-HR), Tihomir Živić (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku), Ivana Slunjski (Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa), Martina Petranović (Odsjek za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU-a), Koraljka Kuzman Šlogar (Institut za etnologiju i folkloristiku / DARIAH-HR nacionalna koordinatrica) i Cécile Chantaine Braillon (Sveučilište u La Rochelleu).

nedvosmisleno uputio na arhivske standarde i pristupe kojima se one mogu zaobići. Upravo zbog uvodno spomenute prirode izvedbenih umjetnosti i, stoga, nužnosti da se u opisivanje njihova gradiva uključe i teatrolozi, Theatralia je prepoznala potrebu za razmjenom teatroloških i arhivističkih znanja i perspektiva kako bi se pronašle zajedničke solucije i zagladili oštri i ponekad nepropusni rubovi tih dviju disciplina.

Pet sesija tijekom dvaju dana iznjedrilo je izlaganja koja su dublje zahvatila u teoriju i praksu digitalne humanistike (Ozana Iveković) i digitalnog arhiviranja izvedbenih umjetnosti (Gordana Vnuk; Donatella Gavrilovich), kompjutorsko generiranje kazališne glazbe (Gordan Kreković), spomenute *linked open data* standarde (Vasiliki Kourou; Frédéric Julien i Bridget Macintosh), strategije za izradu digitalnih registara i repozitorija plesa (Ivana Slunjski; Bethany Johnstone) te primjenu digitalnih tehnologija u plesnim izvedbama (Kate Foley i Mila Čuljak). Tematizirao se i kostim u virtualnom okružju (Ivana Bakal), adaptacija predstava za digitalne platforme (Iva Srnec Hamer) i, u izvedbenom predavanju, narušena živost performansa u digitalnom prostoru (Igor Zenzerović). Umjetnici su govorili o svojim novomedijskim radovima i oblikovanju svjetla (Ivan Marušić Klif; Ivan Lušićić Liik) te izradi audiovizualnih instalacija i instrumenata, kao i njihovoj konceptualnoj domišljenosti (Damir Bartol Indoš i Tanja Vrvilo).

Posebnost konferencije svakako se očitovala u neočekivanom nacionalno-internacionalnom spoju koji je međunarodnim istraživačima, uglavnom vezanim uz velike institucije, pružio jedinstvenu priliku da svjedoče radu institucionaliziranih, a posebno alternativnih hrvatskih umjetnika. No vrijednost je bila i u okupljanju teatrologa, arhivista, kazališnih redatelja, glumaca, producenata, skladatelja, oblikovatelja svjetla, novomedijskih i plesnih umjetnika te arhivista u jednom događaju, i to pod krovnom temom digitalne humanistike. Tako daleka i kazališnoj zajed-

nici nepoznata disciplina uspjela je ujediniti aktere iz različitih dijelova svijeta i stvoriti čvrstu mrežu budućih suradnika. Video-snimke i sažetci njihovih doprinosa usto su ostali trajno zabilježeni na europskoj edukativnoj platformi DARIAH-Campus i može im se slobodno pristupiti.

Radnoj skupini preostaje nastaviti s prijavom sljedeće etape projekta, koja će se usmjeriti na konkretnu izradu strukturiranih vokabulara za označavanje i organiziranje podataka o izvedbenim umjetnostima i njihove više razine, takozvanih ontologija, koje definiraju ne samo termine u metapodatkovnim shemama nego i digitalne konceptualne modele koji služe semantičkom povezivanju i pretraživanju unesenih podataka. Upravo temeljem znanja prikupljenog na spomenutom okruglom stolu ili, pak, ovogodišnjoj Theatralijinoj radionici digitalnog arhiviranja kazališta, više nego ikad uzet će se u obzir arhivistički standardi i najbolje prakse, poput Dublin Core seta metapodatkovnih elemenata, uz temeljito proširenje teatrološkim spoznajama i potrebama. Uz tendenciju da rezultati rada budu interoperabilni, standardizirani, univerzalni i prevodivi, odnosno široko, nacionalno i međunarodno primjenjivi kao primjeri najbolje prakse, radna skupina neće popustiti u nastojanju da se, unatoč težnji takvoj održivosti, u najvećoj mjeri očuvaju neuhvatljivost, događajnost, autentičnost i multisenzornost izvedbenih umjetnosti.

LITERATURA

- Auslander, Philip. (2008). *Liveness: Performance in a Mediatized Culture*, drugo izdanje. Abingdon: Routledge
- Caplan, Debra. (2015.). „Notes from the Frontier: Digital Scholarship and the Future of Theatre Studies“. *Theatre Journal*, 67, 2, 347–359
- Jovičević, Aleksandra i Ana Vujanović. (2007.). *Uvod u studije performansa*. Beograd: Fabrika knjiga
- Saltz, David Z. (2013). „Performing Arts“. U: Schreibman, Susan, Ray Siemens i John Unsworth, ur. *A Companion to Digital Humanities*. Oxford: Blackwell